

навчальних платформ, різні пріоритети, корпоративну ідеологію, принципи і підходи.

Освіта 4.0 має низку переваг порівняно з традиційною освітою, оскільки дає змогу студентам навчатися швидше та ефективніше, сприяє розвитку критичного мислення й творчості, допомагає здобувачам вищої освіти бути більш адаптованими до змін відповідно до нової парадигми мислення.

Список використаних джерел:

1. Арешонков В. Ю. Цифровізація вищої освіти: виклики та відповіді: Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Шляхи і механізми підвищення конкурентоспроможності університетів України». 19 листоп. 2020 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. Т. 2, № 2. С. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-2> (дата звернення: 29.02.2024).
2. Правила життя Альберта Ейнштейна. *Цей день в історії*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/PZ6/> (дата звернення: 29.02.2024 р.).
3. Цифрові технології в освіті: сучасний досвід, проблеми та перспективи : монографія / за заг. Т. А. Васильєвої, Ю. М. Петрушенка. Суми : Сумський державний університет, 2022. 150 с. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/89990> (дата звернення: 29.02.2024 р.).

References:

1. Areshonkov V. Yu. Tsyfrovizatsiia vyshchoi osvity: vyklyky ta vidpovidi: Naukova dopovid na metodolohichnomu seminarі NAPN Ukrainy «Shliakhy i mekhanizmy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti universytetiv Ukrainy». 19 lystop. 2020 r. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*. 2020. T. 2, № 2. S. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-2>.
2. Pravyla zhyttia Alberta Einshteina. *Tsei den v istorii*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/PZ6/> (data zvernennia: 29.02.2024 r.).
3. Tsyfrovi tekhnolohii v osviti: suchasnyi dosvid, problemy ta perspektyvy : monohrafiia / za zah. red. T. A. Vasylievoi, Yu. M. Petrushenka. Sumy : Sumskyi derzhavnyi universytet, 2022. 150 s. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/89990> (data zvernennia: 29.02.2024 r.).

ПЕТАСЮК Олена⁴²

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ORCID: [0000-0002-8122-0050](https://orcid.org/0000-0002-8122-0050)

E-mail: olenapetasyuk@gmail.com

ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВТРАТИ ТА ВИКЛИКИ

Найсуттєвішим викликом для сфери освіти з початком російсько-української війни є загроза життю та здоров'ю учасників освітнього процесу, обмеження доступу до базових потреб людини. За два роки війни напрацьовано стратегії компенсації навчальних втрат у середній школі, проте непоправними є людські втрати. Проблема, з якою не стикалися стейкхолдери освітнього процесу до війни, – це ресурсний стан (як педагогів, так і учнів) на тлі загального емоційного виснаження усього суспільства. Російське повномасштабне вторгнення спричинило не тільки матеріальні збитки, а й освітні разом із перериванням

⁴² ©ПЕТАСЮК Олена (PETASYUK Olena)

освітнього процесу, фізичними й психологічними травмами його учасників, що призводить до перманентних освітніх травм, оскільки екзистенційна війна українців триває. Педагогам потрібно докласти максимальних зусиль до підвищення якості освіти, здійснюючи посилену роботу з діагностики та компенсації навчальних втрат.

Ключові слова: навчальні, матеріальні, людські втрати, освітній процес, психологічні травми, екзистенційна війна.

Education in the Conditions of the Martial Law: Losses and Challenges. The most significant challenge for the education with the beginning of the Russian-Ukrainian war was a threat to the life and health of participants in the educational process, limited access to basic human needs. During the two years of the war, strategies were developed to compensate for educational losses in secondary schools, but the human losses are irreparable. The problem that the stakeholders of the educational process did not face before the war was the state of resources (of both teachers and students) against the background of the general emotional exhaustion of the entire society. The Russian full-scale invasion caused not only material damage, but also educational damage along with the interruption of the educational process, physical and psychological injuries of its participants, which together lead to permanent educational injuries. Since the existential war of Ukrainians continues, educators need to make maximum efforts to improve the quality of education by carrying out intensified work on diagnosis and compensation of educational losses.

Keywords: Educational, Material, Human Losses, Educational Process, Psychological Injuries, Existential War.

Вступ. Освіта в умовах воєнного стану – це не просто важливий виклик та одна з ділянок функціонування суспільства, а й вияв інстинкту самозбереження нації. «Освічена нація має фундаментальне значення для посилення людського потенціалу країни» [6, с. 340].

Незважаючи на найбільший виклик, з яким Україна зіткнулася з часів незалежності, та з огляду на взяті нею зобов'язання як кандидата на вступ до ЄС, з порядку денного не знято реалізацію освітніх реформ у всіх сегментах системи освіти [6, с. 346]. Найбільш важливим викликом для сфери освіти є загроза життю та здоров'ю учасників освітнього процесу, обмеження доступу до базових потреб людини. До переліку нових загроз і викликів додаються масштабні руйнування освітньої інфраструктури:

- пошкодження приміщень закладів освіти, навчальної матеріально-технічної бази, навчально-виробничих баз практики;
- вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу в межах України та за кордон, що призвело до значних втрат контингенту здобувачів освіти, педагогічного й викладацького складу;
- загострення проблеми забезпечення доступу до освіти українським школярам і студентам, порушення безперервності освітнього процесу;
- втрата управлінського освітнього контролю на територіях, що потрапили під тимчасову окупацію або перебувають у зоні активних військових дій,

насильницька переорієнтація українських здобувачів освіти на російські навчальні програми, підручники, примусовий перехід на російську мову навчання та інші [6, с. 12].

Мета, методи і підходи. З огляду на зазначене вище виникає низка питань, які є предметом розгляду: якими є види та особливості втрат в українській освіті, що перебуває в умовах воєнного стану; які вироблено стратегії компенсації навчальних втрат у середній школі; які визначено пріоритети у подоланні освітніх викликів; у чому мають полягати загальні навички та компетентності дітей війни.

Вивчення цих ракурсів проблеми з використанням історико-типологічного, історико-системного методів, міждисциплінарних підходів допоможуть наблизитися до розуміння шляхів подолання викликів, з якими зіткнулася національна освіта під час російсько-української війни.

Основні результати. Ворог не має «позбавити наших дітей можливостей інтелектуального зростання і соціального розвитку» [8] у реальних умовах геноцидного характеру. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. Верховна Рада України 14 квітня 2022 р. ухвалила заяву «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» [7], якою дії російських військ та російського керівництва в Україні визнаються геноцидом українського народу. Під визначення «геноцид» підпадають такі дії військ РФ в Україні:

- винищення української культури та символіки; вилучення з бібліотек та знищення книжок українською мовою;
- стирання фактів національної історії і постачання українських шкіл російськими підручниками з історії;
- переслідування за національною ідентичністю;
- створення фільтраційних таборів;
- насильницькі дії проти мирного населення;
- депортація українських дітей до країни-агресорки;
- свідоме знищення російською армією на території України лікарень, освітніх установ, музеїв, театрів, культових об'єктів, підприємств, продовольчих складів; випал полів тощо.

Щодо матеріальних втрат: у звіті Світового банку «Третя швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України» (RDNA3) наведено загальні збитки, завдані Україні в період з 24 лютого 2022р. по 31 грудня 2023р., що становлять 152 млрд. дол. Оскільки війна триває, збитки зростатимуть і дані поновлюватимуться з часом. Від початку війни 13% освітньої інфраструктури пошкоджено або знищено війною, що становить збитки приблизно на 5,6 млрд. дол. США. Пошкоджено 3583 освітніх заклади, а 394 зовсім

зруйновано. Найбільше серед закладів освіти постраждали 1888 шкіл [4]. Найболючішими та непоправними є людські втрати. За даними Офісу Генпрокурора станом на ранок 1 січня 2024 року за офіційною інформацією ювенальних прокурорів 514 дітей загинули та понад 1172 отримали поранення різного ступеня тяжкості [1]. Ці цифри не остаточні, бо кожен день приносить нові людські жертви.

У контексті проблематики зважаємо і на втрати освітні, тобто уповільнення чи переривання освітнього прогресу через великі паузи в навчанні. Втрати – це відмінність між тим, чого могла б досягти конкретна дитина, і тим, що вона досягла. Через війну багато українських дітей не мають можливості відвідувати школу офлайн чи онлайн. Відтак у деяких з них можуть спостерігатися освітні втрати: уповільнення соціального чи психологічного розвитку, втрати у вихованні чи в академічних знаннях і навичках (навчальні втрати) [2].

За два роки війни вже вироблено стратегії компенсації навчальних втрат у середній школі. Наприклад, надання додаткових завдань для самостійного опрацювання; індивідуальні та групові консультації та/або навчання під час канікул; адаптація календарно-тематичного планування з певного навчального предмета (ущільнення, узагальнення, перерозподіл навчального часу для додаткового вивчення незасвоєних тем); адаптація навчальної програми (розроблення на рівні школи власної навчальної програми з перерозподілом часу та результатів навчання); застосування технології диференційованого навчання (створення різнорівневих класів або груп учнів у класі) тощо. Кожна із стратегій має власні як переваги, так і недоліки. Так, крайня згадувана стратегія як перевагу має можливість забезпечити різний ступінь педагогічної підтримки та адаптувати навчальну програму під освітні потреби окремих груп учнів, проте її недоліком є те, що такий підхід може зумовити зниження мотивації учнів у «слабких» групах, розшарування учнівської спільноти та психологічний дискомфорт (за матеріалами Державної служби якості освіти) [5].

Проблемою, з якою не стикалися стейкхолдери освітнього процесу до війни, став ресурсний стан (як педагогів, так і учнів) на тлі загального емоційного виснаження усього суспільства. Освітня фундація GoGlobal за підтримки Finn Church Aid (FCA) провела дослідження психоемоційного стану вчителів та учнів. Восени 2023 р. фахівці опитали 4460 осіб. Це освітяни від 24 років з шести прикордонних і прифронтових територій, які працюють у школах учителями, директорами, заступниками чи соціальними педагогами: 78% опитаних педагогів зізналися, що останнім часом відчувають спустошення та постійну втому; 82% – стали більш тривожними після початку повномасштабної війни; лише менш як 40% респондентів зазначили, що відчувають емоційну стабільність;

51% відповіли, що їм стало важче адекватно реагувати на ситуацію в оточенні [3].

Експерти визначили чотири пріоритети 2024 р., які будуть реалізовані спільно МОН України, органами місцевого самоврядування та партнерами: реконструювати пошкоджені заклади освіти відповідно до демографічних прогнозів; забезпечити доступ кожній дитині до освіти, збудувати та реконструювати укриття, організувати шкільний транспорт, забезпечити якісне онлайн навчання; забезпечити надання якісної освіти та продовження реформи НУШ; надолужувати освітні втрати та пропрацьовувати психологічні травми учнів (за матеріалами звіту Світового банку) [4].

Висновки. Нова українська школа має бути адаптованою до умов війни, що триває. Маємо орієнтуватися на вироблення у дітей загальних навичок психологічної стійкості, емпатії, динамічного прийняття рішень (як у стандартних, так і нестандартних ситуаціях), уміння працювати з інформацією. Для цього потрібно й далі розвивати таку універсальну компетентність, як критичне мислення (однаковою мірою для всіх сторін навчального процесу), здатності діяти соціально відповідально та свідомо. Російське повномасштабне вторгнення спричинило не тільки матеріальні збитки, а й освітні разом із перериванням освітнього процесу, фізичними та психологічними травмами його учасників, загальним зниженням ресурсності педагогів, що призводить до перманентних освітніх травм.

Великі масштаби проблеми полягають у тому, що ментальні розбудови та відновлення є складнішими і тривалішими, ніж матеріальні. Тому не слід очікувати швидкого повернення на власні кола у цьому плані, тим більше, що екзистенційна війна триває. Вона випукло виокремила такі функції освіти, як психотерапевтична та соціальна (відновлення емоційної рівноваги через комунікації в освітньому процесі). Тож тепер особливі сенси вкладаються у комунікативну функцію освіти та у функцію психологічної підтримки особистості.

Національні педагоги мають докласти максимальних зусиль до підвищення якості освіти, здійснюючи посилену роботу з діагностики та компенсації освітніх втрат і розривів.

Список використаних джерел:

1. 514 дітей загинули в Україні внаслідок збройної агресії рф. *Арміяinform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/01/01/514-ditej-zagynuly-v-ukrayini-vnaslidok-zbrojnoyi-agresiyi-rf/> (дата звернення: 03.03.2024).
2. Коваль О. Словник сучасного вчителя: терміни, що допоможуть у подоланні освітніх втрат. *Освіторія*. URL: <https://osvitoria.media/experience/slovyk-suchasnogo-vchytelya-termynu-shho-dopomozhut-u-podolanni-osvitnih-vtrat/> (дата звернення: 03.03.2024).

3. Ментальний стан вчителів під час війни: результати опитування GoGlobal. *Освіта України*. URL: <https://ouk.com.ua/statti/mentalnii-stand-vchiteliv-pid-chas-viini-rezyltati-opityvannia-goglobal> (дата звернення: 03.03.2024).
4. Мірошнікова А. Освітні втрати українських учнів оцінюють у 5,5 млрд. доларів: звіт Світового банку. *Освіторія*. URL: <https://osvitoria.media/experience/osvitni-vtraty-ukrayinskykh-uchniv-otsinyuyut-u-5-5-mlrd-dolariv-zvit-svitovogo-banku/> (дата звернення: 04.03.2024).
5. Навчальні втрати в умовах війни: як учителю їх діагностувати та компенсувати. *Державна служба якості освіти України*. URL: <https://sqe.gov.ua/navchalni-vtrati-v-umovakh-viyni-yak-uchi/> (дата звернення: 03.03.2024).
6. Освіта в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, ДНУ «Інститут освітньої аналітики». 2022. 358 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf (дата звернення: 15.02.2024).
7. Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні : Заява Верховної Ради України від 14.04.2022 р. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення: 04.03.2024).
8. Цитати Оксена Лісового про освіту, науку та війну: добірка НУШ. *НУШ*. URL: <https://nus.org.ua/articles/tsytaty-oksena-lisovogo-pro-osvitu-nauku-ta-vijnu-dobirka-nush/> (дата звернення: 03.03.2024).

References:

1. 514 ditei zahynuly v Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii rf. *Armiainform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/01/01/514-ditej-zagynuly-v-ukrayini-vnaslidok-zbrojnoyi-agresiyi-rf/> (дата звернення: 03.03.2024).
2. Koval O. Slovyk suchasnoho vchytelia: terminy, shcho dopomozhut u podolanni osvitnikh vtrat. *Osvitoriia*. URL: <https://osvitoria.media/experience/slovyk-suchasnogo-vchytelya-termyny-shho-dopomozhut-u-podolanni-osvitnih-vtrat/> (дата звернення: 03.03.2024).
3. Mentalnyi stan vchiteliv pid chas viiny: rezultaty opytuvannia GoGlobal. *Osvita Ukrainy*. URL: <https://ouk.com.ua/statti/mentalnii-stand-vchiteliv-pid-chas-viini-rezyltati-opityvannia-goglobal> (дата звернення: 03.03.2024).
4. Miroshnikova A. Osvitni vtraty ukrainskykh uchniv otsiniuiut u 5,5 mlrd. dolariv: zvit Svitovoho banku. *Osvitoriia*. URL: <https://osvitoria.media/experience/osvitni-vtraty-ukrayinskykh-uchniv-otsinyuyut-u-5-5-mlrd-dolariv-zvit-svitovogo-banku/> (дата звернення: 04.03.2024).
5. Navchalni vtraty v umovakh viiny: yak uchyteliu yikh diahnostuvaty ta kompensuvaty. *Derzhavna sluzhba yakosti osvity Ukrainy*. URL: <https://sqe.gov.ua/navchalni-vtrati-v-umovakh-viyni-yak-uchi/> (дата звернення: 03.03.2024).
6. Osvita v umovakh voiennoho stanu: informatsiino-analitychnyi zbirnyk. Kyiv, DNU «Instytut osvitnoi analityky». 2022. 358 s. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf (дата звернення: 15.02.2024).
7. Pro vchynennia Rosiiskoiu Federatsiiei henotsydu v Ukraini : Zaiava Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 14.04.2022 r. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення: 04.03.2024).
8. Tsytyaty Oksena Lisovoho pro osvitu, nauku ta viinu: dobirka NUSH. *NUSH*. URL: <https://nus.org.ua/articles/tsytaty-oksena-lisovogo-pro-osvitu-nauku-ta-vijnu-dobirka-nush/> (дата звернення: 03.03.2024).

